

PIJANA ARMADA

-feldvebelnu Janezu

Deževna in otožna jesen je pomendrala užitke velike graditve. Nova učiteljica se je prve septembrske dni predstavila kot ostarelo pretkano babše, ki ji niti luparije ponavljavcev ne morejo do živega. Pa ne samo to, z uničujočo strogostjo je molzla iz naših lobanj znanje o elektrifikaciji in seštevanju z decimalnimi števili ter o visokih ciljnih petletke. Molzla je in se potem muzala, če nismo znali. Če nismo vedeli na primer, kdo je bil Galileo Galilei, Matija Gubec ali Janez Trdina. Pri pevski uri sploh nismo prepevali, tovarišica nas je učila risati violinski ključ in misterij notnih pik. Kmalu se je izkazalo, da tovarišica nima posluha in da je vsekakor brez najmanjšega pevskega znanja. Prikupni pogovori o svobodi ter sreči in rožah, pa tudi o moči in bojevanju, ki nam jih je lani darovala tovarišica Elza, so zamrli. V zvezke smo čečkali in čarali spake in račune. Ne, to ni bila nikaka šola, iz katere bi lahko kdaj dozoreli sadovi petletke. To ni bila šola, ki bi bila lahko vredna naslednica častnega boja naših očetov in bratov. Vse je potonilo v jezi in razočaranju.

Nova učiteljica Agata Lenarčič je pod večer dostojanstveno posedala s knjigo v roki na šolskem vrtu. Brala je in premišljevala; prav gotovo o velikih časih, ki jih je dobojeval slovenski narod. Morda je brala Cankarja; s pomočjo Ivana Cankarja naj bi dvigala svoje strastne in preroške vizije do naših zabitih možgan, ki so premogla kaj malo iskric razuma. Surove sokove našega svobodnega slovenskega čutenja naj bi požlahnila s klenostjo Finžgarjevega domstva, Kajuhovega žrtvovanja, Cankarjeve bojevitosti. Kdo bi se vendar zavedal vsega, kar nova tovarišica ljubi in hoče. Toda ker je iz nje pljuskało dostojanstvo in potapljaló naše pobalinstvo, smo se le ustavljali in si pravili velike reči. Take, ki se približujejo strogim ukazom Boga ali Stalina.

Kdo ve, kje je sedaj tov. Elza - vitka, velika, pa tudi učena. Katere deklice ji prinašajo pisane rože, kateri ponavljavci ji kukajo pod krilo. Lepota in smešnost sta nekoč burili naše šolanje. Pa so jo premestili. Moja mama je rekla, da ima na Krajevnem uradu prav gotovo mnogo sovražnikov. Nekaj je moralo priti nad tovarišico Elzo, saj je vestno izpolnjevala vse postave svobode in tudi v cerkev naskrivaj ni zahajala, kot zahaja baje stara učiteljica v Lutnem ter ima zaradi tega prestopka velike sitnosti z oblastjo. Oblast je pa že taka reč, da "dalj kot si od nje, mimeje ti spijo krave v štali". Ta čudni pregovor je učena babica večkrat ponovila. Zdi se mi, da je ni nihče razumel, saj je pregovor smešno zaobjemal dve stvari, ki se navadno nikoli ne srečujeta - oblast in krave. Pa so se za čudo te stvari srečevale dan za dnem v Kragljeví zadrúžni štali. Vendar bolj kot zabloda kakor pa kot čast prihajajočih sprememb, ki jih strastno oznanjajo na sestankih in proslavah.

Je že moralo nekaj previhariti usodo tov. Elze. Morda zaradi skoraj reakcio-

name zadržanosti, ali pa posebno zato, ker je bajé odklonila ljubezen sekretarja Andreja. Mama je pošepetala očetu, da je učiteljica odklonila Andreja zato, ker se ne bi on hotel poročiti cerkveno. Babica je tvezila, da gospodje župniki zdaj poročajo učitelje in učiteljice ponoči, da ljudstvo ne vidi. To, da bi učiteljica vpricho državljanov stopila pred božji oltar in bi jo žegnali ter kadili, naj bi bilo veliko pohujšanje pa tudi sramota za svobodo. Ta vrsta nečasti je tičala v naših pametih kot gumb v skledi zelja. Tega sploh ni moč razumeti, saj je sicer razmajano sodelovanje med cerkveno in svetno oblastjo kljub vsemu sodelujoče mahalalo po naši grešnosti. Seveda je bil Bog tm v peti brezbožnežem, brezboštvo pa gospodu župniku ter ostalim pobožnim državljanom. Toda to res ni bilo tako važno, saj so - kot rečeno - vsi, ki so imeli množico na ramah in vesti, to je gospod župnik ter tajniki, predsedniki in sekretarji, preganjali krajo, laž, lenobo, požrešnost, jezo, kletev in nečistost. S tem pa so že zaobjete v grobem vse krivine človeškega bivanja - svobodnega, a preraščenega za božjo ali socialistično zakonodajo.

Meni se zdi, da se je tov. Elza prav gotovo nekaj pregrešila. Lakomnost ali nečistost gotovo nista bili vmes. S tem, da se ni preveč viharno opredeljevala za Stalina, brezboštvo ali zadruga, je celo potrjevala neke vrste moško zmernost. Pa tudi za Boga se ni vnemala. Če je kdaj med učenim predavanjam, npr. ob Galileiu, Simonu Gregorčiču ali inkviziciji le omenila cerkev, smo se ministranti zmoglaslavno spogledali, češ, glejte jo, tako je učena, pa le govori o cerkvi. Posebno tistim smo pošlekali, ki niso zahajali k nedeljski maši ali k veronauku.

Zdaj pa je prišla ta nelepa žena, ki ni z nikomer prijateljica, niti z deklicami, ki so jih same rože in recitacije. Ko je tovarišica Lenarčič Agata dognala, da so ponavljavci vneti za lumparije, je sklenila, da bodo gojili šolski vrt, kjer naj bi negovali in cepili drevesca, ki bodo, še preden se bo iztekla petletka, zorela debela jabolka in hruške.

Sadovnjak pred šolo naj bi postal naša čast. Med odmori bomo viseli kot zastave skozi okna in poslušali zlahno rastje. Medtem ko bo tov. Agata pospravljala predal v katedru, bo nas oddaleč skrivnostno častila s sivimi očmi, kajti čast je tudi ponos. Vsak dan jih bo več - vejic, kot katedralskih stolpičev - listkov, kot ovčic na nebu - cvetov, kot lučk na Vse svete. Dnevi bodo drseli v veličastje. Sanjali bomo o plodovih. Vsi, brez izjeme bomo živeli le še za pridnost in zlate ter škraltne sadeže.

"Sadje bomo prodali in za denar bomo potovali v Ljubljano. Tam si bomo ogledali muzej. V njem je shranjeno okostje mamuta, ki je bil doslej ena največjih živali na svetu. V Ljubljani bomo občudovali nebotičnik."

To mora biti nenavadna hiša. Dotika se neba. V Ljubljani je središče našega življenja. Ko nam je to povedala, smo jo pričeli razumevati. Vem, da so jo deklice celo vzljubile.

"Pridna je. In delavna," je rekla naša mama.

"In preudama," jo je dopolnjevala babica, ki je v glavnem cenila le ljudi, ki se že malce krivijo pod bremenom let. Tovarišica Lenarčič Agata pa ni bila več

mlada, zato tudi lepa ni bila več.

Maja ji je nekoč rekla:

"Tovarišica Elza ... ne, ne, kako že, tovarišica, tovarišica, a ja tovarišica Agata, jaz sem vam prinesla rože s Samsona."

Vsi smo se smejali, kot da bi potrabasala smešnico. Tudi tovarišica Agata se je nasmehnila. To ni bila lepota tovarišice Elze, to je bila resnost, milost, ali celo odpuščanje naše nove učiteljice.

50 51

Zadružne krave v Kragljevi štali niso in niso hotele poslušati svobode, česar so se kmetje, ki so se ob nedeljah pripodili s hribov k maši in v krčmo, tudi zelo veselili. Pripodili so se v belo vas in lazili med hišami ter v štacuni bolj ogledovali kot kupovali porhant in cedele. Pavri so se brezglavo otepalii nadlog, ki jim jih je v duše polagala kolektivizacija. Zbrali so se pri Čemažarju in moževali o oblasti in zadružnih kravah.

"Ali sem zato redil vojsko? Sam sebi sem kradel od ust. Zdaj pa so vse pozabili. Naložili so uničujoče davke in pobrali najboljšo živino. Fej!" Vrbanovec je bil najodločnejši.

"Zadruga, zadruga, zadruga v Kragljevi štali; da bi jo hudič!"

"In mesa dobiš pol kile za celo družino. Ebemti. Pa so obetali, po vojni bo kmet gospod."

S pisanih krošenj so poplesavali pordeli listki. Polegali so po gmajni in rjaveli. Nebo je z modrino polivalo svetli dan. Po maši so pavri darovali zadnje solde neustavljivi sli, poškopljene z grenko žalostjo. In so odlazili skupaj z ženicami, ki so pobožno razkrile nebu prošnje, ki jih je na dnu pisane jesenske žalosti dorajeval dolgi teden.

Novice so prihajale, da so se izdajalci Kragljevi dokončno ustavili na begu in da jim ne gre slabo. Reakcija pa je raznašala, da se Kragelj pač požvižga na izgubo grunta in na takšno svobodno domovino.

"Bogatel bo, kot je tukaj bogatel, na lumparijah mu raste mošnja. Znajde se, taki ne vprašajo po časti," je modroval Filip, ki ni bil reakcija.

"Če bi pa tukaj ostal, bi mu pa vzeli grunt, stradal bi, stradal, kot stradajo kmetje," mu je zlobno odgovarjala babica.

"Stradal ne bi, saj je dela dovolj."

"Je, za tiste, ki pustijo domačije zadrugi in gredo. Kdo bo pa doma za stare skrbel? Stare menda ne bodo nagnali v pisarne."

"To so problemi, mama, oblast ve zanje, rešila jih bo."

"To ni nobena rešitev, vse smrklje v pisarne. Se kdo sploh vpraša, če znajo pisati in računati. Kmetje pa hirajo. Zaradi davkov in arozacije, ali kako se že reče."

"Vse naenkrat se ne da urediti."

"Vse naenkrat, saj so se vsi tolkli in hirali za boljše čase. Za take?"

Drug drugemu nista prišla čez. Babica je oznanjala greh, Filip je branil nače-

ta vsega novega, ki se seveda šele uveljavlja.

Taki pogovori so v meni vsajali nekaj grenke žalosti in jeze. Posedal sem med odraslimi in reševal z njimi zablude novih časov. Pa se nisem mogel odločiti. Ko je ded razlagal grozne zgodbe o boju in žrtvah ter na ta način hotel zagovarjati čudne potke, po katerih hodi svoboda, sem mu zatrdno verjel. Takoj ko je povzela besedo babica, ki je tudi znala ločevati resnice od laži, sem skoraj zdvomil nad dogodki, ki so plodili po vasi zagnanost. Čas ni dovoljeval in tudi ne razumel zavitih poti, poti z vprašaji na križiščih. Treba je bilo steči, ne premišljevati. Če si posedal na robu in razmišljal, te tudi svoboda ni povohala. Naša babica in Jokljevka ter ostala reakcija pa so dneve in dneve prečepeli na zidku ob rumeni cerkvi in zabavljali križem kražem.

"To je greh zoper vse postave, božje in človeške."

Kmetje so med tednom stresali svoja vprašanja hišam in kolovozom ter senože-
tim. Kot da jih vse poslušša. Toda vest ni bila take vrste, da bi jo lahko pognal
čez rame, če zaslišiš lepo pesem.

Vas pa se je gnala za dosežki. Zadnje sence vojne smo poškopili s svetlobo. Čistili smo razvaline, zasajali smo lopate v dolgo farovško njivo - zrastel bo združni dom, kjer bomo vekomaj imeli zborovanja in pevske vaje ter igrali igre. Po zidovih rišemo svoja gesla in radost preveva našo zmago. Tisto s kmeti in s krmavami je navsezadnje smešna problematika. Saj so rekli v šoli:

"Kdo ima sploh kaj od teh naših pavrov, še sami težko voziijo. Sicer pa, v naši domovini je Vojvodina, kjer so neskončna polja pšenice, za vse delovno ljudstvo je bo dovolj. Naše hribovske kmetije bomo tako in tako v naslednji petletki pogozdili."

"Vse je res, tisto o Vojvodini in tisto o gozdovih, samo tu so ljudje, ki jih ne moreš kar tako predrugačiti; hudiča, pognal ga boš z grunta, ti bo pa crknil, to pa ni naš namen."

Česnik je pametno govoril; ko je umolknil, se je z vseh dlani uslo ploskanje. Zdi se mi, da je hotel reči, da se ne da nič prehiteti, saj živimo le eno življenje.

Česnik se je tolkel še v starih časih v Galiciji, potem so ga Italjani mučili, zašel je na bojišča Španije, slednjic pa še partizanski boj - krvav in neusmiljen. Česnik je prav zaradi stvarne bojevitosti užival sloves najmodrejšega. Ni hotel biti voditelj, opomnil pa je rad, kadar smo cepetali po robu in je bila nevarnost, da bo zdaj zdaj kdo čofnil v brezno. Tudi spolnjevale so se njegove besede. Z našo babico sta imela dolge pogovore. In z dedom tudi. Zdi se mi, da je hotel Česnik tisto, za kar sta se gnala ded in babica skupaj. Tak je bil - ponosen, pravičen, častitljiv, razumevaioč in silen naš Česnik.

Potem so pripeljali pred šolo naročje sadik, ki naj bi jih otroci posadili in nato negovali, dokler ne bodo rodila sočnih plodov, tovarišici Agati v čast, šolarjem in svobodi v ponos. Kmečki otroci naj bi odslej namesto v lumparije usmerili svoje skrbi in zagnanost v drevesca na šolskem vrtu.

Kopali smo jamice in najstarejši ponavljavci, ki sploh niso bili več otroci ter so si v zadnjih klopek med poukom kazali tule, so vanje polagali vitke sadike ter jih z rovniciami in motikami skrbno in čvrsto zatolkli. In so rastla.

"Drevesce se bo razraslo v krošnjo, spomladi bomo cepili na stebila plemenite vrste. Učili se bomo iz knjig velikega sovjetskega botanika Mičurina. Kmečki otroci že znate cepiti, ostali se bomo Mičurina navadili." Ponavljavci so se zagnano nasmihtali vnemi tovarišice Agate. Zdi se mi, da je v njih burkalo prav tako negodovanje kot v njihovih očetih in mamkah. Kmečka opravila sploh nikomur niso več pomenila častne dolžnosti, pač pa kvečjemu otepanja vredno nadlogo, ki ji je razvoj obrnil hrbet. V tem smislu so sprejemali tudi pavrovski otroci vnemo tovarišice Agate Lenarčič. Delali so bolj zato, ker se novi tovarišiči niso hoteli tako na hitro zameriti, pa tudi zato, ker je zaradi opravil z drevesci nekajkrat odpadel pouk. Pouk je pa tako in tako šiba božja. Naše mame so preudarnost, resnost in pridnost tovarišice Agate zelo cenile in spoštovale "gospo učiteljico", ki se loteva tako težavnih nalog, kot je prevzgoja naše mladine, ki ni in noče biti pridna. Vsi otroci v naši vasi so baje pridni samo, kadar spijo. Otroci pa, ki morajo delati na njivi ali v štali, sploh ne premorejo nobene pokorščine. Delo jih osvobaja vsega tistega, kar naj bi krasilo njihovo hvaležnost. In pavrovski otroci so bili zares poredni, nehvaležni in celo nesramni. Toda tovarišica Agata se je problema lotila z domiselno resnostjo, drugače kot tovarišica Elza, ki je vedno obljubljala "Zaprť po šoli," a se je medtem prijazno nasmihtala in zato že vnaprej dala vedeti, da obljube ne bo držala. Lepota in nasmeški, v katerih je tlela ljubezen, so bili slabost tov. Elze. Očke, ustkice, nasmeški, pa pisane oblekice, ki so zaljšale tovarišico Elzo kot slovenske zastave svobodo, so mendlali resnost, ki jo je tovarišica morda želela uvajati. Nikdar ni uspela.

S tovarišico učiteljico Agato Lenarčič pa je bilo drugače. Nasmehnila se je le v izjemnih okoliščinah, to se pravi le ob stvareh, ki so terjale pravični smeh. Nasmehkov ob neumnih domislicah in nerodnostih slabičev ni delila. Pisano je pozrla izza sivih očal in ponižujoče zmigovala z glavo. Pa nas je res poniževala, vse naše neumne in zmešane načrte je s strašno doslednostjo korenito maličila. Vse take lastnosti pa so ji razumljivo dvigale ceno. Ne samo spoštovanje, tudi občudovanje je v nemala.

"To je učiteljica, to."

53

"Otroci jo imajo radi in se je boje."

"Umirjena žena je, ni ji do traparij, ki jih je imela Elza v navadi." Bog ve, kaj so mislili s tem.

Posadili smo drevesca in zahrepeneli s sadikami, ki so zakoračile k nebu. Radovali smo se zato, ker je nekaj raslo iz naših del, pa čeprav govore, da smo pač otroci in še poredni ter hudičevo živi povrhu. Zdi se mi, da so se zdaj tudi ponavljavci in nasplošno vsi bajtarski in kmečki otroci potihno radovali z nasadom. Nasad je resnično prekrival kletev in blodne sle ter vse neugnane prošnje nebu za zboljšanje, za pokončanje kriz, ki so valovile od ust do ust, od hiš do bajt, od kolnikov do senožeti. Nasad je potolažil kot gajtrovž na grobu, če so vendarle

katere od neugodnih lastnosti svobode boleče prodirale skozi mlado pamet in nemara celo ustavljale korak ali misel.

Tudi v šoli smo se zresnili. Postali smo stvarejši.

Tovarišica Agata je resno poslušala bes Kolnikovega Franceljna, ki je bil največji in najsilnejši šolar. Pa tudi najmodrejši in najrazumnejši. Poslušala ga je, pa ne z lakonskim nasmeškom na ustih, kot je imela tovarišica Elza v navadi.

"Tudi kmetje so veliko dali za svobodo, zato mora biti tudi oblast s kmeti in ne le z delavci v mestih. Glejte tovarišica, moj oče je dal toliko za davek, da ni ostal pri hiši niti sold. In kravo so vzeli iz štale. Za zadrugo. Jej, to ne bo prav."

Gledali smo ga in mislili o njegovi učenosti. Lahko bi postal učenjak ali pisatelj, če bi bili doma bogati, kot niso. Pa so bili čisto prave cerkvene miši. Spoštovali smo Franceljna. On ni tak kot Franciska, ki sicer zna vse na pamet, pa tolikokrat zaklobasa različne neumnosti in izzove smešnost.

Pred začetkom šole ali med odmorom smo ogledovali ravne sadike in se menili. Ni ga nasada, ki bi bil lepši. Vegasta drevesa po kmetih ali pred hišami na vasi se ne morejo primerjati s pokončno rastjo drevesc na šolskem vrtu.

Na šolskem vrtu dviga glavo petletka. Takí veljavi moraš verjeti. Ne da se več zaustavljati, vse bo nekoč tako - skladno in častno.

54

"Učiteljica Lenarčičeva je s svojim delom dokazala toliko vestnosti in požrtvovalnosti, da zasluži pohvalo zbora volivcev. Naše otroke uči poleg šolskih obveznosti tudi dela na vrtu. Taka vzgoja je za vso skupnost koristna in potrebna. Naša mladina bo že čez nekaj let morala prevzeti nase vsa bremena, ki so zdaj na naših ramah."

"To je pa res," so mislili in mamljali nekateri državljani.

Tovarišica Agata je resna in preudarna sedela v drugi vrsti, kot da se Česnikove besede nje čisto nič ne tičejo. Zadržano je sprejela veliko hvalo. Ljudstvo jo je gledalo in si mislilo:

"To, to je učiteljica, take so bile pod Avstrijo, ko smo še mi hodili v šolo." Pa je splahnela zadržanost kot slana v jesenskem dopoldnevu.

"Delo, delo, kmečko delo, saj ga bo zdaj zdaj hudič vzal. Vse bojo požrli, tudi hlače z riti in deteljo z obronka," se je Kolnik kisal za pečjo. Pa ni vedela vsa dvorana za njegovo "rajtengo".

"Kdor bi rad kaj povedal, naj pove glasno," se je prikotajilo izza mize. Kolnik se je sesedel vase, njegove misli so preveč krasile grdobiše, da bi jih brez skrbi potrošil na zboru volilcev. Pa tudi reakcionarne so bile in smešne ter umazane, naj si bo za Boga ali za Stalina.

In je vzal besedo Vrbanovec.

"To mi ne gre v glavo, zakaj nas razglašate za kulake, nas naganjate v zadrug-

ge in nam nalagate take davke. Hočem reči, tolkli smo se vsi in kmetje smo du li veliko za svobodo. Nisem proti delavcem, le bolj po "demokratično" - kot pravite, bi morali pogledati. Drugače nas boste pokončali. Kdor ne stiska pasu sebi in družini, ga bo pobralo. Lepo da učiteljica uči otroke saditi drevje, to- da oblast ne spoštuje kmečkega dela. In mularija že prekleto dobro ve, kam plo- ve kmetištvo."

Pozrl je slino. Babica in Jokljevka sta čemeli in mleli v kotu:

"Ta je šele prav povedal, še o cerkvi bi moral kaj reči - zakaj ne sme tele- sova procesija čez cesto in mežnarju ne dovolijo zvoniti, vse bi moral povedati. Vrbanovec zna in brihten je. Takih se manjka."

Potem je nadaljeval:

"Zadruga je en kup besed. Pojdite jutri pogledat, v kakšnem stanju so krave, zračunajmo, koliko mleka dajo, pa presodimo, če se splača. Lahko rečem, da svo- boda kmeta ne mara. Tako je, pa nič drugače. Zaprite me, če lažem."

Tovariš iz okraja je počasi prižigal "zeto" in začenjal:

"Tovariš se moti.

Nihče ga ne bo zaprl.

Svobodna domovina bo civilizirala tudi kmetijstvo. Toda tovariši, agrarna su- forma je nujnost vsake socialistične družbe. Kulakov ne bomo trpeli. Delavski razred je enoten. Zadruga bomo spravili pokonci, združili bomo polja, njive bo- mo gnojili z umetnimi gnojili." Potresel je cigareto ter pogledal po ljudstvu.

"Gmajre bomo pogozdili, mladino bomo izšolali v strokovnjake. Zavedati se mo- ramo, da imamo v novi domovini Vojvodino, kjer rasteta na nepreglednih ravni- nah pšenica in koruza. Delavskemu razredu ne bo manjkalo kruha. Novi časi še- le prihajajo in za nekatere ne bodo zlahtni, posebno ne za tiste, ki niso prijate- lji naše revolucije, preobrazbe naših mest in vasi. Tovariši! Tovarišica učiteljica, ki smo vam jo poslali, je zgleden primer vestne prosvetne delavke. Spoštujte in cenite jo, vaše otroke bo vzgojila v dobre člane socialistične družbe. Z nasadom na šolskem vrtu vzgaja v kmečki mladini privrženost zadrugi, privrženost soci- alističnemu poljedelstvu." Pozrl je v strop, kot da čaka prebliska.

"Vse težnje reakcije pa bomo preganjali. Farovži nam ne bodo več vladali; s krvjo priborjena svoboda je preveč drago plačana, da bi zdaj popustili tistim, ki so v odločilnih trenutkih izdali naše ljudstvo. Narod si bo pisal sodbo sam, ne frak mu je ne bo in ne talar, je zapisal slovenski pisatelj. Tovariši! Okraj razu- me vaše težave in vam bo pomagal, kolikor bo v njegovi moči. Ne obupajte! Na- predna domovina, razvita industrija, brezrazredna družba so naš načrt in cilj."

Tovariš je povedal svoje - kot gospod s prižnice. Potem pa se je odpeljal s čr- nim in svetlim "buikom" na okraj ter podal poročilo o političnem stanju v vasi. Ni še zgledno, boljše pa je. In bo še boljše.

Kmetje in bajtarji so se pa zbadali v Čemažarjevi krčmi.

"Vidiš Miha, oblast nas melje."

"Krave so pobrali iz štal, ali bomo podgane molzli!"

"Vojvodino boš žrl, saj je rekel oni iz okraja."

"Ne razumejo in nočejo razumeti, vsi pasji so."

"Ti že, ko imaš plačo in dobiš listke za meso in vino."

"Ne vem, res ne vem, če bo potegnilo."

"Učiteljica z mularijo sadi drevesa, pravijo, da bodo vse gmajne pogozdili."

"To ravno ne."

Delavcem ni šlo slabo, oblast je poskrbela za delavski razred.

"Kot ... kot ... kot bi dejal, da kmetje nismo delavski razred." Že skoraj zavoženi kmet Lapajne je sam sebi verjel, da je povedal modrost.

Pa kaj ko zadruga ni dajala tistega, kar so pričakovali. Ni in ni potegnilo. Pepe, ki je bil referent za seno, se ga je nažrl in krave so tistega dne le prežvekovale včerašnjo travo ter bulile slinaste rilce v mlečni dan – kot da se sramujejo smrdeče neprijaznosti. Pa gnoja niso odpeljali, saj tudi plača ni prišla do prvega. Za mlekom, ki so ga vozili v mesto, ni bilo ne duha ne sluha. Bog ve, morda so ga pa v mestu zastonj pocuckali. Predsednik je ukrepal; če je postalo le prehud, je stopil v mračno in zatoхло štalo. Obšel je toplo vrsto cik in če je po nesreči stopil v kravjek, je zamomljal: "Sakramenski Pepe." In ko je prišel spet na svetli dan, je ukrenil: "Pepe, Mica, Franca, pokidajte, pokidajte štalo!"

Pepe pa je bil referent samo za seno in s senom je bilo tiste dni vse v redu, Mica in Franca pa za mleko, ki je tudi jutro za jutrom do zadnje kaplje odpljus-kalo v belo mesto. Tevž je že res bil nekakšen referent za gnoj. P -p-po-z-za-b-bil j-j-je.

Svetli dan je obžarel Kragljevo domačijo. Po vasi se je šušljalo, da je Kragelj v Italiji. Ustavil se je okupatorski podrepnik in izdajalec. Koliko smrti ima na vesti! Ali se kdaj pogovarja s svojo tišino, ali kdaj izroči lastno preteklost častni presoji nepodkupljivega prijatelja! Nesnaga mu moli iz duše in njegova polja so zakleta zemlja, ki noče roditi.

Kragelj, koliko bledih okostnjakov je ob večerih zbranih pri tvoji postelji. Kragelj, ali kdaj pomoliš zanje? Pomoliš morda opolnoči, ko prihajajo iz grobov? Sami znani, sami domači obrazi. Ali čutiš v drobovju prelivanje? Te kdaj poboža smrt s koščeno dlanjo po gladki pleši? Vem, zatekaš se v nebo in mrzli duhovi zračijo zatohlost tvoje duše. Pa ni rešitve zate. Veseliš se "zablod" na Slovenskem. Morda celo moliš za razsvetljenje naših duš. Morilec. Ko bo priplavalo pred te usodno vprašanje, ne skloni glave!

Položaj je zabijal težka vprašanja v možgane. S kladivi. Treba se je bilo odločati. Misli pa so se drobile kot suha trava v kravjih gobcih. Ničesar ni bilo moč do kraja razmisliti. Svoboda ni enostavna reč in oblast je tudi v svobodi oblast. Ukaz in vest je preganjati kulake. Vprašanje je, kje so. Bolj ko dopovedujejo, kakšni bi morali biti kulaki, bolj se maliči njihova podoba po naših hribih. Vrbanovec ima morda prav.

duha. Šolski vrt je gladil zablode in kmečki otroci so zanihali med nasadom ter arondacijo. Punčke, kot na primer Franciska ali Pepca Črednik, so se dobrika-
le vnemi tovarišice Agate, čeprav je doma po Franciskinem očetu Jenešču še
kako hlastal davčni sistem.

"Otroci, za domačo vajo boste napisali pet povednih stavkov. Na primer: Ivan Cankar je največji slovenski pisatelj." - Pomislila je, kot da bi šlo za pomembno stvar. - "Stric je kupil Pepčku lepega mucka. Do jutri."

Iz šole smo se usuli kot krompir iz vreče in se raztepli po kolovozih. Ponavljajci se do drugega jutra niso spomnili naloge. Pridne punčke, kot npr. Franciska ali Pepca Črednik, pa so se takoj po južini usedle k zvezkom in mislile. Po dolgem izmišljanju sta v Franciski dozorela dva povedna stavka. Domača vaja.

1. Pionir se uči za pisatelja. 2. Naša mačka je strila tri mačke. Franciska ju je ogledovala kot unra paket in ju ponavljala. Tako je, podobna sta tistima, ki ju je povedala tovarišica, celo lepša sta. In je pogruntala še tri. Potem se je še naučila Življenje in delo Simona Gregorčiča, ki ga je tovarišica Agata narekovala celo uro. Ko je skončala, je odhitela k štemi prat zeljnate glave - bele, trde in šumeče pod prsti.

Francelj, Pepe, Janez, Peter - vsi veliki šolarji, pa so zapregli in vzeli bič. Mlatili so črne prame po potnih zadnjicah. Moško so se menili z očetmi, gruntali so pisano dozorevanje, vkladali so gladke sadeže in ko je zmanjkalo, so šli na vegasto njivo po nov voz. In v kratkem popoldnevu so stokrat prekleli počasnost temnih kljus. Ko so pripeljali debeli voz k hiši, so zvmili kozarček novega - na skrivaj, ali pa pred vsemi, saj so furali. Dan pa je polzel kot riba med prsti in ko so se vmili zadnjič, je noč že motnila belkaste lise domačije. Vse se je pomikalo vase.

Potem, ko so požebali prošnje in se natlačili z zeljem, ki je ostal od opoldne, so se zatekli k žganjekuhi. Talili so iz rjavih tropin ognjeno tekočino. Pri Lapajnetu so se našli in v svetlem zavetju mleli misli očetov, križpotja zadruga in lastne potke, ki niso bile ravne, ali posute z belim peskom. Menili so se kot dedci, kadili kot Turki, kleli kot furmani in sklepali kot na konferenci.

"Nasad na šolskem vrtu, kdo plačuje davke za nasad. Krući-fiks."

"Baba nemama, misli, da bo nam solila možgane. Sama naj copra nasad."

"Še letos bom okopaval nasad, potem pa adijo sveta Agata usmili se nas."

"Hrk... hrk, ga boš cuknil Pepe?"

"Za babo neumno in za povedne stavke."

"Boš še enega!"

"Toči svinja hudičeva, ti, ki se pridno učiš, ti boš učenjak, kot ... kot Agata."

"Nas bo pa zlodej pohrustal. Daj še en čik!"

Kapalo je v liter in na možgane. Kot če sili nedeljska južina v loncu čez rob. Odpirali so duše kot okna v zatohli krčmi. Kadili so se z brinjami in vrtali v tišino. Nagibali so glave k ognju in po možganskih zavojih so se sprehajale miške - sive in hitre, mehke in hinavske, strašne kot lakota, tople kot jok. Škropili so po

ognju, da je delalo šššššššššš - šššššššššš. Miške so se nasmihale in rasle. Prijemali so se za tople butice. V beli toplar je kapalo. Cik cok. Cik cok. Cik cok. Roke so komaj ubogale dobrotna povelja. Noč je čarala greh. Z dolgimi lasmi je lomastila po nebu in prašila po zvezdah. Pridi, vzemi, ali pa umri, saj te bodo zagrebli v beli krsti. Čisto v beli.

"Pobi, šolarčki zabiti, teleani, hočete, da bo hudič vzel nasad!"

Gledali so ga in se režali. V liter so cingljale kaplje.

"Hudič vzel kot našo kravo."

58

"Daj še en čik!"

Gospodarji so spali. Iz dna pljuč so puhali rjavkast duh po zemlji, zatohlost štal ter zamišljenost krizantem pod tetinim oknom. Otroci so kuhali žganje in pripravljali pijano armado, ki bo oblegala nasad.

Pepe brusí nož. Janez bo vzel furlanko.

Borili se bomo kot levi. Za vse nerazumljene ter potoglave sanje Francisk in Pepc. Noč daruje skrivnosti. Po grapi se vleče bele víla. Sove že čisto blizu hiš oznanjajo smrt. Konji ne spijo niti ponoči. Kljuseti stoje poslušajo. Naše misli se tolčejo z nebom, ki tlači duše. Med prsti bingljajo. Mehurčki uhajajo v nebesa.

Vas je v daljavi. V vasi so grofi. Grofi imajo nasad. Tecimo, pa ne po poti, po senožeti. Dneva še ni slutiti. Francelj bo čuval žganjekuho. Eno steklenico imamo s seboj. Teci, teci, da bomo opravili. Da bomo porezali vse. Med vejami se pogovarja tišina. Po tleh so pisani listki, kot preproga v gosposkih hišah. Na, srkní, da bo gorka pamet, da boš globoko zarezal, da boš hitro pozabil, da se ne boš tega spominjal nikdar več.

Po bregovih so nametane lučke. Povsod točijo; točijo ali spijo.

Za pasom tiče noži. Delali bomo potihó. Potihó za očete in mamke. Z enako vnemo bi rezali noge kravam v Kragljevi štali.

Pepe je začel. Sadike polegajo, druga za drugo. Kot utrujena čreda. Janez je prevzel drugo vrsto, mali Peter tretjo, Jakob četrto. Samo pošumi in senca zakolobari vase. Vrste izginjajo kot armada za ovinkom. Tišina se maliči po glavah, ne more in ne more popolnoma osvojiti meglene ravnice.

Treba je s silo in postrani poriniti ostrino v sadiko. Ta ni paglavstvo, to je delo. Ne spleča se premišljevati. Sploh se ni vredno spraševati, če je to božja žrtev; tudi ne, če Stalin zdaj spi; ali če angeli godejo zlate pesmi. Prav vseeno je, če ob tej uri na uradu cingljajo o novih davkih in zaslugah tovarišice Agate, ali če se Janez Trdina ali Jenešček Anžé obračata v grobu zaradi grdih del. Poglavitno je, da zarežeš.

Na koncu nasada so se našli. Janez je tiščal steklenico pod pazduho in čakal na poslednje vreze ostalih treh. Potem so se skrili za ograjo in se pogreli. Oblezli so mrzli breg in se vzpeli na prvo senožet ter se ustavili in pogledali po delu. Razdejanje je kipeló v čmo nebo. Resnost jih je požirala in hrepeneli so le še k lučki ob rdečem kotlu. Pot je bila dolga in misli so postajale nevami vrtinci. Ustavili so se, srknili ogenj in prižgali, se spogledali ter se kot eden pognali v breg.

Francelj jih je zvesto čakal. Na podrobna vprašanja so mu površno odgovarjali.

V hipu je bilo vsega konec. Prekladali so mrzle vprašaje z rok na rame, z ramen čez koleno, okoli vijoličastega kotla. Tam so se grela in se maličila v paragrafaste golazni. Hinavščina dekletc z rožami in recitacijami, s pisanimi mašnicami v laseh, je žvrgolela po nebu. Po dolgem razredu se je vlekla modra kolona policajev. Na beli javor pod bogkovim kotom so kapljale mamine solze. Oče je postal v vratih, morda je čisto na dnu zorelo priznanje. Niti šepet ga ne bo izdal.

"Prižgi, toči!"

"Toči, toči, če bo kdo izdal, ga bomo arondirali."

"Ja, porazirali ga bomo s sveta kot našega vola."

59

Vas je zavrela. Jutro je našlo britof na šolskem vrtu. Državljeni so drli vkup kot pobesnel hudoumik. Pokončevalec je sovražnik – silen sovražnik svobode.

Tovarišica Agata je vsa resna zrla v togo pokončanje. Beli zarezi so bili kot bele pike na smrkavi ravnici. Nikdar ne bodo drevesca zorela dragocenih plodov. Smrtna preproga je stkana med zlodejem in pokončevavci. Sadike so padle kot talci, vse kot eden. Kropimo jih, blagrujemo njihovo junaško smrt. Že dolgo pred začetkom pouka je vas žuborela strasti in slutnje. Vse je zadrželo. Gospod župnik je po jutranji maši postal ob nasadu, zmignil je z rameni in se v črnem talarju potegnul v farovž. Vsi smo ga pogledovali in iskali strah ali junaštvo na njegovih licih. Pa nismo našli prav ničesar. Zgubljena bitka je ostala to, kar je bila; nič več in nič manj. Tovarišica Agata je zbiralala besede z muko in s potrpljenjem. Niti slutnje ni izrekla, niti razočaranja ni priznala.

"Sovražniki so to napravili, sovražniki nove Jugoslavije, sovražniki petletke, klerikalci in faloti, ki ne spoštujejo našega boja. Še so izdajalci med nami, ni še odklenkalo boju."

To pa so bile koncem koncev le besede, ki so kaj malo tolažile. Tajnica Angela jih je s skrivnostno zadržanostjo delila vsem, ki so jo hoteli poslušati. Verjel ni nihče, tako kot parolam komaj kdo resnično verjame. Besede so bile obtožba smrti brez ustrežajoče primesi leka. Leka, ki hladi in vliva upanje – tako upanje, ki je odmev prave sreče.

"Ko se bo svet sesul v prah, bo Angela rekla, klerikalci so ga in faloti."

"Ne, niso tako svetniški, kot bi po njihovi molitvi lahko sklepali."

"Angela ima in nima prav ..."

Mama in babica sta enotno obsodili škandalozno dejanje. Tako milo sta govorili o tovarišici Agati, da se mi je zdelo že vse skupaj hinavščina. Ded je samo molčal. Prenehal je z delom, stopil je do zmaličenega nasada, ki nikdar ne bo zorel sadov. Stal je kot pred mrličem. Kdo ve, komu je on pripisoval hudobijo. Meni se dozdeva, da klerikalcem in reakciji ne. To mi je pomenilo veliko. Tudi jaz si nisem in nisem mogel dopovedati, da je vsajeno tako sovraštvo v naši babici ali Jokljevki in Tevževki, ki so bile na vasi poglavitve predstavnice reakcije

oziroma klerikalizma.

Tovarišica Agata je prvo uro pouka pokončanje omenila, pa samo omenila, ničesar ni skušala podtikati in ničesar obsojati. Ponavljavci s hribov so molčali, ali pa so se pogovarjali o tem, da bi pač morali okoli nasada že poprej razpeti visoko bodočo ograjo, kajti nevoščljivost naj bi bila tista, kar je pobudilo pokončevavca k delu.

Ko je trapasta Franciska vstala in brala svoje povedne stavke

1. Pionir se uči za pisatelja.
2. Naša mačka je strila tri mačke.
3. Mi imamo lepo vas.
4. Mi imamo tovarišico Agato.
5. Francelj zna umetno risat.,

je v razredu vztrepetal smeh. Tudi na licih tovarišice Agate Lenarčič sta se izdoblj jamici. To pa je bila vendarle lepota naše nove tovarišice. Pa je postalo kar naenkrat že preveč skrivnostnega spogledovanja. Franciskini stavki so bili biserna rosa svetlega obetajočega jutra. Dan pa ni obetal prav ničesar, niti sonca, kaj še resnic in milosti. Samo resnice bi bile lahko častno sporočilo bledemu omahovanju.

Ne, resnice ne bo, tudi če se bo morda zalesketala njena sled v kaki najbrhnejši glavi, dokazati je ne bo mogoče.

In smo odšli. Pobrali smo porezane sadike in jih zmetali na kup, da jih bomo zakurili 29. novembra, na Dan republike. Kres bo – velik mogočen kres. In v ognju bo svoboda, kot devica, ali kot mučenec. Device in mučenci pa menda vedo za vse resnice in če bi vedeli za njihove pameti in njihova videnja, bi zblazneli. Približali bi se utripu večnosti. Kaj mi imaš še povedati, babica, tvoja učenost je končnost mojega pričakovanja. Sadike, ki jim ni bilo usojeno dozoreti in s plodovi slaviti zmage, so kot mrtvi otroci. V belih krstah je njih domovanje. Pa samo navidez, v resnici se baje pode po modri kupoli neba in slavijo ter maličijo naše misli in želje. Podobni so ognju, ki časti praznik.

Vrt bo skoraj prekril sneg, ničesar ne bo ostalo kot spomin razdejanja. Drobne, še ne oprijete korenine bodo čez zimo zgnile. Spomladi bomo na šolskem vrtu namesto dreves posadili rože. Rož ne bo nihče porezal, ker rože so samo rože; rože niso svoboda ali politika. Rože pripovedujejo kot otroci in ko rože umirajo, je na nebu žalost in po hišah konec praznovanja.

To so se pogovarjali ljudje. Ne tako čudno in nemogoče, mnogo resneje in prepričljiveje, pa tudi skladno z jesenjo, ki je tonila v nizkem dnevu.